

Конончук Тетяна Іванівна, завідувач і професор кафедри української філології та суспільних наук Академії адвокатури України, кандидат філологічних наук, доцент

ПРАВО НА ЖИТТЯ В ЛЕКСИЧНІЙ СТРУКТУРІ ТЕКСТУ (ЗА РОМАНОМ «ЖОВТИЙ КНЯЗЬ» ВАСИЛЯ БАРКИ)

Серед художніх текстів української літератури, що розкривають реалії Голодомору 1932-1933 рр., роман «Жовтий князь» В. Барки посідає одне з найпомітніших місць. Василь Костянтинович Очерет (Барка - псевдонім) народився 16 липня 1908 р. в с. Солониці колишнього Лубенського повіту на Полтавщині, завершив земний шлях 11 квітня 2003 р. в США в українському поселенні Глен Спей коло Нью-Йорка. У його спадщині поетичні, прозові, драматичні твори, літературно-критичні праці, статті, есе на релігійні теми. Роман «Жовтий князь», написаний у 1958-1961 рр., побачив світ 1963 р. в Нью-Йорку; 1968 р. перевиданий, а 1981 р. надрукований у перекладі на французьку мову, 1991 р. російською мовою (переклад Леся Танюка), 2009 р. - німецькою. З часу видання в Україні (1991 р.) неодноразово брався для наукових пошуків (М. Жулинський, Р. Мовчан, А. Гурбанська, В. Мацько, М. Кульчицька, Н. Тимошук та ін.). Лексична палітра спеціально не досліджувалася. Ми виділяємо в ній лексеми, що відтворюють проблематику права на життя, виявляють, як «відбувалося систематичне масове винищення народу» [4, 8]. Авторська мета - донести інформацію про трагічні події, максимально відтворити реальність. Як відомо, за законами художнього письма моделювання картини світу передбачає включення багатьох художніх засобів і прийомів. Тому природно, що роман

В. Барки, домінантно демонструючи реалістичну стилістику, ілюструє прийоми психологізму, містики. Текст виявляє причини й наслідки фантазмагоричних подій, у центрі яких доля однієї родини в контексті широкої географії з літ Голодомору; змальовано типологічну панораму голодного буття, балансування на межі життя, картини масових смертей. Роман показує, з одного боку, боротьбу за життя, а з іншого, - боротьбу проти життя. Право на життя є центральною ідеєю роману, що оприявнюється через широкий спектр подій,

персонажну сферу, діалоги, внутрішні монологи, авторські відступи, своєрідну лексичну структуру.

Як відомо, право на життя - одне з ключових прав людини, це подарунок Творця. Але люди вдаються до війн, вбивств, посягаючись на святе. Нині учені й політики дискутують, яке справжнє число жертв у роки Голодомору? Статистика не велася, причини смерті, якщо фіксувалися, то вписувалися не реальні, а, наприклад, що людина померла від серцевої недостатності чи дизентерії. Отже, кількість жертв приблизна, вона називається в межах від 7 до 12 мільйонів. У романі В. Барки питання життя і смерті часто обговорюються персонажами, тому лексеми, що належать до цих понять, складають лексичну матрицю, хоча в терміносистемі кожної мови їх відносять загальнонавжivanoї лексики. Але в тексті «Жовтого князя» показано, що право на життя порушене в такій мірі, що лексеми цієї проблематики набувають особливого трагічного звучання, бо над людиною постійна смертельна загроза, життя не проходить природних стадій від народження індивідуума до відходу. Лексеми називають поняття, що ведуть до погіршення обставин, позначають дії влади, саму владу - *реквізіція, план до двору, артіль, комісія, партійці, активіст, міліціонери, сільрадівці, кара, одноосібник, обшук, грабунок, державна заготівля, хліб забрано, розкуркулені, зганяти в колгоспи, забирати хліб, грабіжники, комуна*. Їжа стає означенням того, як людина прагне вижити: *хліб* (він постає найчастіше як такий, що його немає, про нього думається, згадується, він сниться, його просять, його за щось вимінюють); самоочевидні словосполучення: *жадоба до їжі, колоски, їснива, крадений сніп, невідпокутуваний гріх*. Лексеми чи словосполучення на змалювання обставин, коли вже вимерли люди: *тривога, народ страшно вирідів, хліборобів домучено, хлібороби валялися на землі, хлібороби повзли в лани, наповнювали собі вихолоджені шлунки, мерли на місці; мертві, трупарня, покійник, мертвий, пустка, бур'яни, гнилі буряки, надходить погибель, безгоміння в хаті*. Характерні назви місяців: *трупень* (грудень), *могилень* (січень), *розбоєнь* (вересень), *худень* (жовтень), *пухлень* (листопад), *людодіень* (лютий), *пустирень* (березень), *чумень* (квітень) [1, с. 205]. Лексеми та словосполучення на означення стану людей: *опух з голоду, мертві люди, трупи, хворісний погляд*. Слова, що

позначають поведінку і дії людей, спрямовані на виживання: *хліботруди, хлібокуси, хлібоприси, хлібоноси, хлібовози, хліботорги, хлібокупи, хлібокради, хлібодани* і на протигагу їм - *хліботруси, хлібобери, хлібохани* [1, с. 38-39], показують, як поводитися - *тримати язик на замку*, аби вижити [1, с. 39]. Право на життя порушене, і люди внаслідок репресивних дій влади масово гинуть від голоду. Так, із великої сім'ї Катранників залишився один Андрій як символ на відродження роду, нації. Його буття позначено лексемами, які означають його емоційний стан, що демонструє спустошеність, незахищеність, відчай: Андрій *«звися з своєю пустою. Але хворісний смуток приходив до нього, і не розраджували ні пташки, ні комахи; здається, міг би впасти ницьма і кричати з відчаю, плачучи і б'ючи кулачками землю. Це проходило; якщо ж не зовсім розвивалося, тоді він, щоб забути біль, мандрував через село, але обережно і з нашоженістю, мов крізь тигрячі хащі»* [1, с. 256]. Автор залучає символічний образ - *село як тигрячі хащі*, тобто хащі з хижакими, бо хижакими стали люди, які, божеволіючи від голоду, вдавалися до людодства. Людина стала боятися своїх голодних земляків. Проблема страху, людодства лексично засвідчена в текстах різних жанрів про Голодомор - у прозі У. Самчука, Т.Осьмачки, Д. Гуменної, А. Дімарова, Ю. Мушкетика, А. Гудими, І. Кирія, П. Запаренка, В. Малика, О. Волі, В. Шовкошитного, в поетичних текстах В.Базилевського, І. Качуровського, М. Руденка, В. Забаштанського, Д. Павличка, М. Петренка, Д. Іванова, Н. Харасайло, А. Сазанського, в драматичних - Б.Бойчука, С. Кокота-Ледянського, О. Коломійця, О.Чугуя та ін. Такі тексти спрямовані на утвердження життя, у багатьох із них є звернення до винуватців усенародної трагедії. Наприклад, у повісті «Тридцять...» (Притча про хліб) А. Дімарова подано діалог померлого від голоду з Богом уже на тому світі. Дід Хлипавка обвинувачує Сталіна: *«Він хотів знищити весь мій народ»* [3, с.174]. Для підтвердження цієї думки є багато свідків, каже автор. І коли їх приведуть, то *«ввійдуть чоловіки й жінки, померлі од голоду в розквіті сил, - страшно буде дивитись на тих жінок і чоловіків. І буде їх тисяча тисяч. Зайдуть матері з немовлятами на опухлих руках, і немовлята тятимуться мертвими ротиками до висохлих грудей, де не буде й краплини молока, страшно буде дивитись на тих немовлят і матерів. І*

буде їх тисяча тисяч. Стануть перед Богом похилі віком люди, перемішані, переплутані руками й ногами, ще й облиті вапном, -страшно буде дивитись на тих похилих віком людей. І буде їх тисяча тисяч. І люди, змучені, закатовані по тюрмах та таборах, стануть перед Всевишнім суддею. І побачивши їх, жахнеться Бог, затулить очі руками: - Виведіть геть, я не можу дивитись на них! (...) Тоді відірве Бог руки від очей, запитає болісно свідків: - Хто вас, люди, умертвив? Хто вас замучив? -І вони всі до одного повернуться в бік Сталіна. (...) І важко задумається Бог. І скаже по довгому роздумові: Простіть мене, люди, бо я вам не суддя: нема в світі кари, що зрівнялася б із страшними злочинами цього чоловіка!» [3, с. 175]. За влучним висловом М. Жулинського, «Василь Барка намагався в міру своїх фізичних і творчих сил відкрити перед нами моторошну безодню людського горя і відчаю» [4, с. 20]. І цей процес, як бачимо, триває в творчості інших письменників. Стверджуючи право на життя, В. Барка на високому художньому рівні змалював українську голодову трагедію. В одному з листів до автора цієї статті він наголосив: «Жовтий князь» - це історичний документ, поданий у наративному вигляді: призначений для всесвітньо-історичного судового розбору, і тут кожний вислів приречено свідчити, під авторською присягою - про люту реальність найстрашнішого, справді, вельзевуличного злочину» [2]. На основі багатого лексичного матеріалу про право на життя реалії роману демонструють екзистенцію, типологічну зі свідченнями очевидців, творами інших авторів цієї тематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барка В. Жовтий князь : роман / передм. М. Жулинського / Василь Барка. - К. : Дніпро, 1991. - 266 с.
2. Барка В. Лист від 08. 03. 1999 / архів автора статті.
3. Дімаров А. Тридцяті...(Притча про хліб) // Дімаров А. В тіні Сталіна: повісті /А. Дімаров. - Київ : Дніпро, 1990. - С. 120-174
4. Жулинський М. У світлі віри: Голодомор в Україні та роман Василя Барки «Жовтий князь» // Барка В. «Жовтий князь» : роман / М. Жулинський. - К. : Дніпро, 1991. - С. 5-22.